

Ս Ի Ո Ն

Ժ.Բ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1938

ՓԵՏՐՈՒԱՐ

ԹԻԻ 2

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

«ՋԵԿՈՒՑՈՒՄ»ԻՆ ԳԾՈՎ

Մեզի և անոնց համար որոնք համամիտ են «ՍԻՈՆ»ի անցեալ Գեկտեմբեր ամսոյ թիւին մէջ լուր օրերու ժամասացութեանց անգանցառելի նկատուելու մասին յայտնուած տեսութեանց, խօսք անգամ կարելի չէ ընել ուրեմն միայն ճարաթ և Կիրակի առաւօտներն ու երեկները ժամերգութիւն կատարելու համար։ Եկեղեցին, «Տուն Աստուծոյ», «Տուն աղօթից», բաց պէտք է լինի օրն ի բուն։ Ժողովուրդ լինի կամ ոչ՝ կանոնական պաշտամունքը առաւօտ և երեկոյ պէտք է տեղի ունենայ անխափան։ Ինչպէս զիշերն ամբողջ, նոյնպէս ցերեկին, աստուածային խորանին առջև պէտք է նշուլէ անշէլ կանթեղը. ու ունէ մէկը, աղօթաւոր կամ ուխտաւոր, որ օրուան այս կամ այն ժամուն իղձը կամ ազդու մը կ'ունենայ մտնելու անոր նուիրական դռնէն ներս, ի խորոց սրտէ խօսելու համար ընդ Աստուծոյ, պէտք չէ բնաւ փակ զանէ զայն իր առջև. և իրաւունք ունենայ նոյն իսկ պահանջելու որ, մեծ եկեղեցիներուն մէջ մասնաւանդ, ժամէն ներս կամ դուրսը, ժամատան մէջ, զանուի միշտ կրօնի պաշտօնեայ մը, ի հարկին առաջնորդելու համար զինքը աղօթքի կամ զհացուած տալու համար իր ուխտաւորական կարիքներուն։ Այսպէս է ցարդ միւս հին եկեղեցիներուն, մասնաւորաբար լատինականին մէջ, ու մինչև կէս դար առաջ և աւելի յետոյ ևս այսպէս էր նաև մեր մէջ, երբ դեռ չէր խանգարուած հին այն բարի կարգը, որ կը պարտադրէր քահանաները զիշեր և ցերեկ հերթով սպասել եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ, ի ժամու և ի տարածամու հասնելու համար հաւատաքեալներու պէտքերուն։

Ո՛չ թաւրոն է եկեղեցին և ո՛չ լսարան, ուր շաբթուան չորս կամ հինգ օրերը սարդը իր ոստայնը հիւսէ, և ուր՝ կրօնքի զաւափալին դէմ ընչացք քերող մարդիկ օր մըն ալ ելին առաջարկելու որ պաշտամունք չեղած օրերը ուրիշ կարգի հաւաքուստներ սարքուին. աղօթարան և սրբավայր է ան, «Կերպարանք Աստուծոյ անքնակ էութեան», ինչպէս պիտի ըսէր Նարեկացի. ու կըրօնքի մը համար, որուն հիմնական կանոններէն մին է «Յամենայն ժամ կալ յաղօթս», այսինքն ամէն ժամ կարելիութիւն ունենալ աղօթելու, պէտք է լինի ան ընդմիշտ անփակ և ամէն վայրէջան տրամադրելի։

Այս մասին տարբեր մտայնութիւն մը, ըստ մեզ, պիտի նշանակէր ո՛չ թէ բողոքականութիւն այլ հաւատքի տեսակէտով զառջ զգացողութիւն։

Բայց Զեկոմիցիոնի ժամակարգութեան — Վիսակոն — արարողական խնդիրները — դուռին մէջ կան ուրիշ կէտեր, որոնք պէտք է ըսել թէ նուազ խրտուցիչ են և ընդհանրապէս ընդունելի: Ատոնց է որ կ'ուզենք ակնարկել այս յօդուածին մէջ:

Այդ կէտերէն են, զոր օրինակ, «Ժամակարգութիւն» հաստուածին մէջ դրուած հետեւեալ թելադրութիւնները. — Գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւն կատարել միայն երրակի և տօն օրերը. Արևադայինը՝ միայն Մեծ Պահոց օրերը. Ճաշուն՝ միայն պատարագ մատուցուած օրերը. Խաղաղականը՝ միայն Մեծ Պահոց երեկոները. Հանգստեանը՝ միայն արտակարգ դէպքերուն. ու այս ամէնը կատարել կրճատուփներով:

Արժան է յիշել հոս թէ որովհետեւ ժամերգութեանց կազմը իր սկիզբն ու զարգացումը ունեցաւ վանական կեանքի մէջ, ուր ամէն դիւրութիւններ կային պաշտամունքը իր բոլոր մասերով կատարելու պատշաճութեան և վայելչութեան ամէն կարելի պայմաններով, զլիսաւորաբար վանքերու մէջ է որ անթերի լրութեամբ զործադրուած պէտք է ըլլայ ժամագիրքը հանապազօրեայ կանոնաւորութեամբ: Թէև մեր եկեղեցական զրականութեան մէջ կը պակսին առարկայական ապացոյցներ՝ խորհելու համար վանական և ոչ-վանական ժամերգութեանց բանաձեւեալ տարբերութեան մը մասին, բայց միւս կողմէ քաղաքներու և գիւղերու եկեղեցիներուն մէջ վանքերու ճոխ և բազմամասն ժամերգութեանց լրիւ կատարումը այնքան դժուար է երևակայել նոյն իսկ, որ անհրաժեշտ կ'ըլլայ ընդունիլ թէ շատ կանուխէն ոչ-վանական եկեղեցիները ազատ պէտք է թողուած լինին ամէն օր բոլոր ժամերգութիւնները չկատարելու, և ասկէց է անշուշտ որ վաղուց սովորութիւն դարձած է որ, մինչդեռ վանքերու և մասնաւորաբար անապատներու մէջ ամէն օր ութ կանոն սովորանքներ կը քաղուէին և բոլոր ժամերգութիւնները կը կատարուէին անխափան, քաղաքներու և գիւղական եկեղեցիներու մէջ Արևազան ու երեք ճաշունները և Խաղաղականը յատուկ մնացին մի միայն Մեծ Պահոց և ուրեք ուրեք նաև շաբաթապահոց օրերուն: Այնպէս որ, ինչ որ Զեկոմիցիոնի այժմ կը թելադրէ՝ ընդհանրացած սովորութեան կերպով մը օրինականացումն է լոկ: Հանգստեան ժամերգութիւնը, այսինքն «Եկեղեցի»ն, յայտնի է թէ կազմուած էր իբրև առտնին գիշերային պաշտամունք, զոր դեռ պատերազմէն ոչ շատ տարիներ առաջ զաւառի բարեպաշտ հայ ընտանիքները կը կատարէին երկիւղածութեամբ, նմելել առաջ, ծնողք և զաւակունք ի միասին: Այժմ շատ դիւրին չըլլայ թերևս ընտանեկան կեանքի մէջ նորոգել այդ սովորութիւնը. բայց ատոր համար ներքի պիտի չըլլար անշուշտ թոյլ տալ որ անհետանայ իր բաղկացութեամբն ու նշանակութեամբը այնքան արտադրու այդ պաշտամունքը, և հետևաբար կ'արժէ պահել և քաջութել Մեծ Պահոց երեկոները եկեղեցւոյ մէջ և հրապարակաւ կատարելու արդէն այնքան ժողովրդական դարձած ներկայ սովորութիւնը:

Գալով կրճատելու պայմանին, զոր Զեկոմիցիոնի կը թելադրէ բոլոր ժամերգութիւններու առթիւ, նոյն իսկ հանապազօրեայ ժամասացութիւն չընել առաջարկուած պարագային, քիչ մը չափազանցեալ և անհարկի կը թուի ան մեզի: Կրճատումը արդէն կատարուած է, սովորութեամբ կամ աւանդութեամբ, ինչ ինչ կերպերով. զոր օրինակ՝ ամբողջ կանոն մը սաղմոսին տեղ վերջին մասը,

կանոնադրուած միայն պահելով, Հաւրցի և Մեծացուցելի կայն շարականներուն տունները մէկ անգամ երգելով, փոխանակ երեքինելու՝ ինչպէս էր ի հնումս, և յետոյ, ասոնց սաղմոսները, առաջին երկու տուններէն զատ, յապաւելով կամ լռելեայն կարգաւորով, ի շարունակութիւն այդ սովորութեան, դեռ կարելի է թերեւս զեղչել օրհնութեան շարականի քաղածքները, որոնք վերջապէս են արեւմտեան, և թէ՛ օրհնութեան և թէ՛ հաւրցի կայն շարականներուն տուններուն մէջ ընտրանք մը ընելով, ներշնչումի տեսակէտով ամենէն զեղեցիկները պահելու և միշտ գէթ երկու տուն ունենալու պայմանաւ, իբրև փոխերգութեան տարբեր, Յամենայն դէպս, սակայն, մենք կրճատումի այս պայմանին հետեւինք տալէ այն արժէքը զոր Ձեկնութիւնը կը թուի ընծայել անոր, ինչպէս կ'երևի այդ տեսակէտով ամէն վայրկեան ի յայտ բերած իր ձգտումէն, որպէս թէ եկեղեցին բարեկարգելու ամենէն կենսական պէտքը կրճատումով զտնէր միշտ իր գոհացումը. մինչ աւելի քան պարզ է թէ կրնան լինիլ պարագաներ, ուր երկայնումը և ընդլայնումը, երբ վսեմ զգացման մը կամ խորհուրդի պահն է որ թափ կու տայ սրտին, կրնան աւելի շինիչ լինել:

Փակելու համար ժամերգութեան խնդրոյն վերաբերմամբ մեր նկատողութիւնները, կ'եզրակացնենք. Համաժողովն չենք երբեք որ լուր օրերու ժամասացութիւնը ջնջուի. անհրաժեշտ է հանապազօրեայ պաշտամունքը, առաւօտ և երեկոյ. բաւարար կը նկատենք օրինականացումը Գիշերային, Առաւօտեան և երեկոյեան ժամերգութիւններէն զատ միւսները որոշ ժամանակներու մէջ միայն կատարելու սովորութեան: Կրճատումը, բացի շատ հասկնալի պարագաներէն, անհրաժեշտ պայման մը չենք նկատեր, իբրև տարր բարեկարգական աշխատանքի: Անհրաժեշտ կը նկատենք Բառասնորդական Պահոց օրերուն ձաշու երեք ժամերուն պաշտումը՝ կցորդաբար երեկոյեան ժամերգութեան, որպէսզի իրիկ-նասկիզբի պահուն կարելի լինի միասին կատարել Խաղաղական ու Հանգստեան: Տարւոյն մէջ անգամ մը, այսինքն ապաշխարութեան բուն կանոնական օրերու շրջանին, օրուան մէջ երիցս ժամասացելը ոչ միայն համաձայն է բարեպաշտական զգացման, այլ և օգտակար աստուածապաշտական հրահանգումի տեսակէտով: Սրտառուչ ժողովներուն հետ, Մանգակունիի հոգեբարձ մեծ քարոզներն ու աղօթքները, Շնորհալիի վսեմ երգերով միասին, ի՞նչ աստուածային քաղցրութիւն կը ծորեն սիրտերէն ներս, երբ հասկցող և հասկցնելու շնորհն ունեցող հոգևորական մը քիչ մը կարենայ պարզել մասնաւանդ անոնց իմաստը հաւատացեալին: Ի՞նչ անփոխարինելի տոյժ պիտի ըլլար երկրւոյ զոհներուն համար կրճատումը անոնց՝ Մեծ Պահոց խնքնամփոփումի և հոգևոր վերացման այդ օրերուն:

Թո՛ղ չըսուի թէ ժողովուրդը կարճ ժամերգութիւն կը պահանջէ. կրնայ լինել, այո՛, որ զտնուած ըլլան այդ թիւը զարնող որոշ թիւով անձեր, որոնց կրօնական զգացումը զաղլ է արդէն բազում տեսակէտով, բայց մեր կարծիքն այն է թէ ժողովուրդը, չեմո՛ւ միշտ կրօնքի սիրով, այդ կարգի մտազրաւումներէ չէ որ կը տարուի. ժամերգութեան կարճն ու երկարը չէ բնաւ որ կը զբաղեցնէ զինքը, այլ անոր տպաւորիչ և սրտազրաւ ըլլալը: Չենք քաշուի ըսել թէ ժամերգութիւնը կարճելու փափաքը աւելի իրենց կոշումին զգացումը պղտորած եկեղեցականներէ ժողովուրդին մէջ ածանցուած տկարութիւն մըն է:

եկեղեցականներ, որոնց թիւը ժամանակը և մեկնութեան անկարօտ պարագոյնները աճեցուցին դժբախտաբար վերջերս, որոնք եկեղեցականութեան լուծին տակ մտած են նիւթական մը ապահովելու համար առաւելապէս, որոնց համար պաշտամունքը տարապարհակ դործ մ'է, որոնք տուններէ և ընկերային շրջաններէ ներս կը մտնեն աշխտրհականներէ աւելի աշխարհիկ մտայնութեամբ, և որոնք կ'ուզեն կարճ կապել ինչ որ հոգևորական պաշտօնի պարտականութիւն է իրենց վրայ դրուած, փութով երթալ աւելի երկարօրէն զբաղելու համար իրենց կարգին ու կենցաղին հետ երբեք չներդաշնակուող գործերով: — Ի փորձոյ կը խօսինք այս մասին և ոչ թէ երկակայութենէ. ուր որ եկեղեցականութիւնը լուրջ ձեռնարկ մը ըրած է ոգևորելու և շինիչ ընծայելու պաշտամունքը, ժողովուրդը սիրով ընդառնած է այդ ուղղութեամբ առնուած ունէ քայլ, ոչ մէկ տրտունջ յայտնելով ասկէջ պատճառուած ժամերգութեան երկարացման համար: Ձենք մոռցած Սեբաստիոյ մէջ այդ տեսակէտով տեղի ունեցածը. իսկ ինչ որ եղաւ Եգիպտոսի, մասնաւորաբար Գահիրէի մէջ՝ ուր այս տեսակէտով բարենախանձ քահանաները մեծամասնութիւն են, դեռ կը շարունակուի շուրջ քսան տարիներ առաջ սկսուած եկեղեցական խանդավառութիւնը Մեծ Պահոց ճաշունքու և խաղաղական ժամերգութեանց առթիւ, կը հաստատէ միայն մեր կարծիքին ճշգրտութիւնը:

Ժողովուրդին եկեղեցիէն ուժացումը կապ չունի ընաւ պաշտամունքին կարճութեան կամ երկարութեան հետ. չխարուինք բնաւ այս կարգի վերադրումներէ. անիկա հետեանքն է աւելի կրօնական անտարբերութեան, որ, բոլորովին ուրիշ պատճառներէ ծնունդ առած, իրեն հող դտած է բոլոր եկեղեցիներուն, այսինքն նաև Բողոքականութեան մէջ, որուն աղօթաժողովները ամենէն աւելի կարճ կը տևեն. ու բոլոր եկեղեցիներուն մէջ, Ժողովուրդին սիրոյ չբերմութիւնը իրենց հետ ունին անոնք որոնց հոգևորականները ըմբռնած են կրօնական կեանքի մշակումին կարևորութիւնը և հոգւով կը գործադրեն զայն:

Ասոր համար է որ համակրութիւն չենք զգար քանի մը եկեղեցականներէ անձնապէս մեզի հալորդուած թելադրութեան մըն ալ՝ Ս. Պատարտդ չմատուցուած լուր օրերը միայն առաւօտեան ժամերգութիւն կատարելու, տօնական և Պատարագի օրերուն պահելով զիշերայինը և առաւօտեանը միասին պաշտելու կանոնը:

Ո՛չ թէ անձնահաճութիւնը կամ քմահաճոյքը պէտք է վարեն կրօնական կեանքը, այլ օրէնքը, աւանդութիւնը և նախնեաց հաւատքը:

Ոչ մէկ ժողովուրդ հարկադրուած է պահպանողական լինելու այնպէս և այնքան՝ ինչպէս և որքան մենք:

* * *

